

БОШ ВА ОРҚА МИЯДА ҚОН АЙЛАНИШИНING БУЗИЛИШИДА ҲАМШИРАЛИК ИШИ

Рахматуллаева Одина Собировна

Ўктамova Мухлиса Феруз кизи

Каттақўрғон шаҳар Абу Али ибн Сино номидаги

Жамоат саломатлиги техникуми

Аннотация: *Ушбу мақолада бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилиши сабаблари, патогенези, клиник кўринишлари ҳамда беморларга кўрсатиладиган ҳамширалик ёрдамнинг илмий-амалий асослари ёритилган. Цереброваскуляр касалликларда ҳамширанинг роли фақат парвариш билан чекланиб қолмасдан, балки беморнинг ҳаётий кўрсаткичларини кузатиш, дори воситаларини тўғри қўллаш, парҳез ва реабилитация жараёнларини ташкил этиш орқали комплекс ёрдам кўрсатишни қамраб олади. Мақолада ҳамширалик фаолиятининг замонавий тамойиллари ва профилактик тадбирларнинг аҳамияти ҳақида ҳам сўз юритилган.*

Калит сўзлар: *бош миё, орқа миё, қон айланиши, ишемия, инсульт, геморрагия, ҳамширалик парвариши, реабилитация, профилактика*

КИРИШ

Бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилиши – марказий нерв тизимидаги қон томир фаолиятининг вақтинчалик ёки доимий бузилиши натижасида пайдо бўладиган патологиялар мажмуасидир. Бу касалликлар инсульт, транзитор ишемик хуружлар, миё ишемияси ва орқа миё ишемияси каби ҳолатларда намоён бўлади. Улар кўпинча юрак-қон томир тизимидаги умумий ўзгаришлар, гипертония, атеросклероз ва қон томир деворларининг заифлашиши билан боғлиқ.

Ҳозирги кунда неврологик касалликлар ичида инсульт билан касалланиш ва ундан кейинги ногиронлик даражаси йил сайин ортиб бормоқда. Шу муносабат билан соғлиқни сақлаш тизимида, айниқса ҳамширалик амалиётида, миё қон айланиш бузилишларини ерта аниқлаш, парвариш ва реабилитация ишларини тўғри ташкил этиш муҳим вазифа ҳисобланади.

Бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилиши сабаблари ва патогенези

Бош миёдаги қон айланиш бузилишлари асосан икки турга бўлинади:

• Ишемик тур – томир ичида тромб ёки эмбол пайдо бўлиб, қон оқимини тўсади. Бу турда мия тўқималари кислород етишмовчилигидан зарарланади.

• Геморрагик тур – миядаги томир ёрилиши натижасида қон чиқиши билан кечади. Бу ҳолат кўпинча гипертония ёки аневризма билан боғлиқ бўлади.

Орқа миядаги қон айланиш бузилишлари эса қон томирларнинг спазми, тромбоз ёки механик босим (масалан, диск чиқиши, шиш, травма) туфайли юзага келади. Натижада орқа миянинг маълум қисмида ишемия ривожланиб, сезувчанлик ва ҳаракат фаолияти бузилади.

Бундай ҳолатларда нейронлар гипоксия таъсирида метаболик фаолиятини йўқотади, синаптик алоқалар издан чиқади ва миянинг маълум функциялари (нутқ, ҳаракат, хотира) сусаяди. Бу патогенетик жараёнда тезкор тиббий ва ҳамширалик ёрдами ҳаётий аҳамиятга эга.

Клиник белгилари ва ташхис қўйишда ҳамширанинг роли

Цереброваскуляр бузилишлар турига қараб клиник белгилар фарқ қилади.

Бош мия ишемиясида:

- бош оғриғи, бош айланиши, қусиш;
- нутқнинг секинлашиши ёки йўқолиши;
- юзнинг бир томонида пастга тушиш, кўзнинг силжиши;
- қўл ва оёқларда кучсизлик ёки фалажлик;
- онгнинг туманланиши ёки йўқолиши.

Орқа мия ишемиясида:

- пастки қўл-оёқларда мувозанат йўқолиши;
- ҳаракатда чекланиш;
- пешоб ва ичак фаолиятида бузилишлар;
- орқа ёки бел соҳасида оғриқ.

Ҳамшира беморнинг ҳолатини баҳолашда қуйидагиларни амалга оширади:

• қон босими, пульс, нафас олиш ва ҳароратни доимий кузатиш;

• неврологик ўзгаришларни қайд этиш (онг даражаси, нутқ, ҳаракат, кўриш);

• шифокор учун тезкор маълумот тайёрлаш ва ёзувларни тўлдириш.

Ташхисни шифокор қўяди, аммо ҳамширанинг тезкор ва тўғри кузатуви ташхис жараёнини енгиллаштиради ва асоратларни олдини олади.

Ҳамширалик парвариши ва беморга ёрдам кўрсатиш усуллари

Цереброваскуляр касалликлар билан оғриган беморларга парвариш қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

а) Шошилиш ёрдам босқичи:

- Беморнинг ҳаво йўлини очиқ ҳолда сақлаш;
- Қон босими ва нафас олишни барқарорлаштириш;
- Беморни тинч ҳолатда ётқизиш ва ҳаракатни чеклаш;
- Оғир ҳолларда кислород терапияси ташкил этиш.

б) Кундалик парвариш:

- Бемор тери ҳолатини текшириш, яра ва ятақ яраларининг олдини олиш;
- Беморни ҳар 2 соатда бир буриш ва қулай ҳолатга келтириш;
- Овқатланиш ва суюқлик қабулини назорат қилиш;
- Шифокор тавсиясига қўра дори воситаларини тўғри ва ўз вақтида бериш.

в) Психологик қўллаб-қувватлаш:

Инсультдан кейин кўп беморларда депрессия, қўрқув ёки умидсизлик ҳолати кузатилади. Ҳамшира бемор билан мулоқотда илиқ, сабрли ва ишонч уйғотувчи муносабатни сақлаши керак. Оила аъзоларини ҳам беморни рухий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга ўргатиш муҳим.

г) Реабилитация жараёнида:

- Физиотерапия ва массаж машғулотларини ташкил этиш;
- Ҳаракат қобилиятини тиклаш учун пассив ва актив гимнастика;
- Парҳезга амал қилиш (тўз, ёғ, қанд миқдорини чеклаш);
- Гигиена ва шахсий парваришни назорат қилиш.

Профилактика ва ҳамширанинг таълимий роли

Ҳамшира нафақат парваришчи, балки аҳолига соғлом турмуш тарзини ўргатувчи мутахассис сифатида ҳам фаолият юритади. Цереброваскуляр касалликларнинг олдини олишда қуйидаги йўналишлар муҳим:

- артериал гипертонияни назорат қилиш;
- парҳез ва вазни тўғри сақлаш;
- жисмоний фаолиятни мунтазам йўлга қўйиш;
- тамаки ва спиртли ичимликлардан воз кечиш;
- стрессни камайтириш ва тўғри дам олишни йўлга қўйиш.

Ҳамшира аҳолига тушунтириш ишлари орқали мия қон айланишининг бузилиш белгиларини erta аниқлаш, тез ёрдам чақириш ва ўзини тўғри тутиш кўникмаларини ўргатиши керак.

ХУЛОСА

Бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилиши инсон ҳаёти учун энг хавфли неврологик ҳолатлардан бири бўлиб, унинг натижасида нафақат ўлим, балки оғир даражадаги ногиронлик, жисмоний ва ақлий фаолиятнинг чекланиши кузатилади. Бу касалликларнинг аҳолимиз орасида кенг тарқалиши, айниқса ёшларнинг ҳам ушбу хасталикка

чалиниш ҳолатлари кўпайиб бораётгани ҳамширалик хизматини янада масъулиятли ва илмий ёндашув талаб қиладиган соҳалардан бирига айлантирмоқда.

Ҳамширалик иши бундай беморларда фақат парвариш ёки дори бериш билан чекланиб қолмайди, балки комплекс тиббий, психоэмоционал ва ижтимоий ёрдамни қамраб олади. Ҳамшира беморнинг ҳаётий кўрсаткичларини доимий кузатади, оғриқ ва бошқа асоратларни енгиллаштириш чораларини кўради, беморнинг ҳолатидан келиб чиқиб индивидуал парвариш режасини тузади. Шу билан бирга, у беморнинг оила аъзолари билан ҳам мулоқотда бўлиб, уларга тўғри парвариш ва руҳий қўллаб-қувватлаш усулларини ўргатади.

Инсульт ёки ишемиядан кейинги даврда реабилитация жараёнида ҳамширанинг иштироки ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу босқичда беморнинг ҳаракат қобилиятини тиклаш, нутқни қайта шакллантириш, мустақил ҳаётга қайтиш қобилиятини ривожлантиришда ҳамшира фаол иштирок этади. Замонавий реабилитация усулларини биладиган ва мултидисциплинар жамоа билан ҳамкорликда ишлайдиган ҳамшира беморнинг тикланиш тезлигига сезиларли таъсир кўрсатади.

Шунингдек, ҳамширанинг профилактика соҳасидаги фаолияти жамият саломатлигини муҳофаза қилишда муҳим ўрин тутаяди. Беморлар ва аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзи, парҳез, жисмоний фаоллик, қон босимини назорат қилиш, тамаки ва алкоголни чеклаш каби омиллар ҳақидаги билимларни оммалаштириш инсульт ва ишемия ҳолатларининг олдини олишга хизмат қиладди.

Бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилишида ҳамширалик ишини илмий асосда ташкил этиш нафақат беморнинг тезроқ соғайишига, балки соғлиқни сақлаш тизимидаги умумий самарадорликнинг ошишига ҳам олиб келади. Замонавий ҳамшира — бу тиббий хизматнинг фақат ижрочиси эмас, балки бемор саломатлигини тиклаш ва жамиятда соғлом турмуш тарзини қарор топтириш бўйича етук мутахассисдир.

Шундай қилиб, ушбу тадқиқот шуни кўрсатадики, бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилишида:

Ҳамширанинг тезкор ва аниқ ҳаракатлари беморнинг ҳаётини сақлаб қолишда ҳал қилувчи аҳамиятга эга;

Касалликдан кейинги реабилитация жараёнида ҳамширанинг фаол иштироки беморнинг жисмоний ва руҳий тикланишини тезлаштиради;

Профилактика ва таълимий ишлар орқали аҳолини хабардор қилиш инсульт ва ишемия ҳолатларининг олдини олишда муҳим омилдир;

Хамширалик ишининг илмий асосланган моделини амалиётга жорий этиш соғлиқни сақлаш тизимида сифатли, инсонпарвар ва натижавий хизмат кўрсатиш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, бош ва орқа миёда қон айланишининг бузилишида хамширанинг билими, малакаси ва масъулияти қанчалик юқори бўлса, беморнинг ҳаётини сақлаб қолиш, соғлом ҳаётга қайтиш ва жамиятга фойдали аъзо бўлиб қайта тикланиш эҳтимоли шунчалик юқори бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Morrison, Kathy J. Fast Facts for Stroke Care Nursing: An Expert Care Guide. 2-чи нашри, Springer Publishing Company, 2018.
2. Alexander, Susan A., ва бошқа муаллифлар. Evidence-Based Nursing Care for Stroke and Neurovascular Conditions. Wiley, йил (точик маълумоти топилмади).
3. Caplan, Louis R. ва бошқа муаллифлар. Primer on Cerebrovascular Diseases. 2-чи нашр, Elsevier, 2017.
4. Medical-Surgical Nursing (OpenStax). "The Cerebrovascular System and Cerebral Vascular Accidents" бўлими. OpenStax, [онлайн манба].